

ASISTENȚA EXTERNĂ A UNIUNII EUROPENE ACORDATĂ REPUBLICII MOLDOVA PRIN PROGRAME/PROIECTE

EUROPEAN UNION EXTERNAL ASSISTANCE TO THE REPUBLIC OF MOLDOVA THROUGH PROGRAMS/PROJECTS

CZU: 339.96:[061.1EU+478]

Veronica BUTNARU,
magistru, lector universitar, Academia de Administrare Publică

Ana CULEA,
masterandă, Academia de Administrare Publică

SUMMARY

The article elucidates a number of aspects related to the external assistance provided by the European Union in order to increase the efficiency, effectiveness, impact and sustainability of the Republic of Moldova. Both at governmental and civil society level, the subject of efficiency, relevance and impact of external assistance is not sufficiently addressed. External assistance, in particular from Europe, is among the only development tools of the Republic of Moldova for the next period and the only real support for the recovery of the development gaps, which are acute.

Keywords: development, external assistance, cooperation, programs, projects

REZUMAT

Articolul elucidează o serie de aspecte ce țin de asistența externă acordată de Uniunea Europeană în scopul creșterii eficienței, eficacității, impactului și durabilității Republicii Moldova. Atât la nivel guvernamental, cât și la nivelul societății civile nu este pus în discuție suficient subiectul eficienței, relevanței și impactului asistenței externe. Asistența externă, în speță cea europeană, este, printre singurele instrumente de dezvoltare a Republicii Moldova pentru perioada următoare și singurul suport real de recuperare a decalajelor de dezvoltare și așa accentuate.

Cuvinte-cheie: dezvoltare, asistență externă, cooperare, programe, proiecte.

Declararea independenței Republicii Moldova, odată cu destrămarea Uniunii Sovietice, plasează Moldova într-un nou cadru de cooperare pe arena internațională. Astfel, Republica Moldova devine o entitate politico-statală independentă care, în mod individual, are capacitatea de a-și afirma și dezvolta, urmând principiul suveranității și integrității teritoriale, propria sa identitate politică, economică, socială și culturală, în

funcție de prioritățile sale la nivel național. De asemenea, această calitate nouă oferă Republicii Moldova posibilitatea de a-și diversifica cooperarea cu partenerii externi. Rolul partenerilor externi, din start, s-a dovedit a fi unul important, luând în considerare faptul că Declarația de Independență a fost urmată de desprinderea de economia planificată și instituirea unei economii de piață ce presupunea o experiență nouă pentru Republica

Moldova, intrată în tranziție, atât la nivel politic, cât și la nivel economic și social.

Uniunea Europeană rămâne a fi lider absolut la capitolul asistenței financiare nerambursabile a Republicii Moldova, de la începutul cooperării oferindu-i peste 900 mil. de euro. [5, p. 30]

La situația din ianuarie 2018, cu asistența Uniunii Europene, au fost în proces de implementare 76 de contracte (acorduri de finanțare, programe de suport bugetar, proiecte de asistență tehnică, granturi etc.) cu bugetul total de cca 378,6 mil. de euro.

Uniunea Europeană este implicată activ în sprijinirea dezvoltării mediului socioeconomic în Republica Moldova, în special în zonele rurale și zonele mai puțin dezvoltate economic, și contribuie la dezvoltarea politicilor financiare, comerciale și de gestiune administrativă, dezvoltarea societății civile, agriculturii, IMM-urilor, cu un aport semnificativ și în domeniul educației și formării profesionale.

Conform datelor Ministerului Finanțelor, în perioada anilor 2009-2018, valoarea tota-

lă a asistenței Uniunii Europene contractată de către Republica Moldova a constituit 1,41 mlrd. euro. În perioada anilor 2009-2018 valoarea asistenței contractate a cunoscut atât evoluții pozitive, cât și negative, fiind influențată de situația politică și economică a țării. Dinamica asistenței Uniunii Europene contractată de către Republica Moldova în perioada 2009-2018 se prezintă în continuare.

Conform raportului Cancelariei de Stat, Republica Moldova a beneficiat de programe de suport bugetar, programe de cooperare transfrontalieră, programe tematice.

O pondere considerabilă în planurile anuale de acțiuni cu Uniunea Europeană revine Programelor de suport bugetar sectorial. Din anul 2007 până la 31.12.2016 au fost aprobate 12 Programe de suport bugetar în sumă totală de 501,85 mil. euro. În 2015/2016, după criza bancară, atât Banca Mondială, cât și Uniunea Europeană au suspendat plățile de sprijin bugetar. Acestea au fost reactivate la finele anului 2016, ca urmare a încheierii acordului cu FMI. Alte programe de sprijin

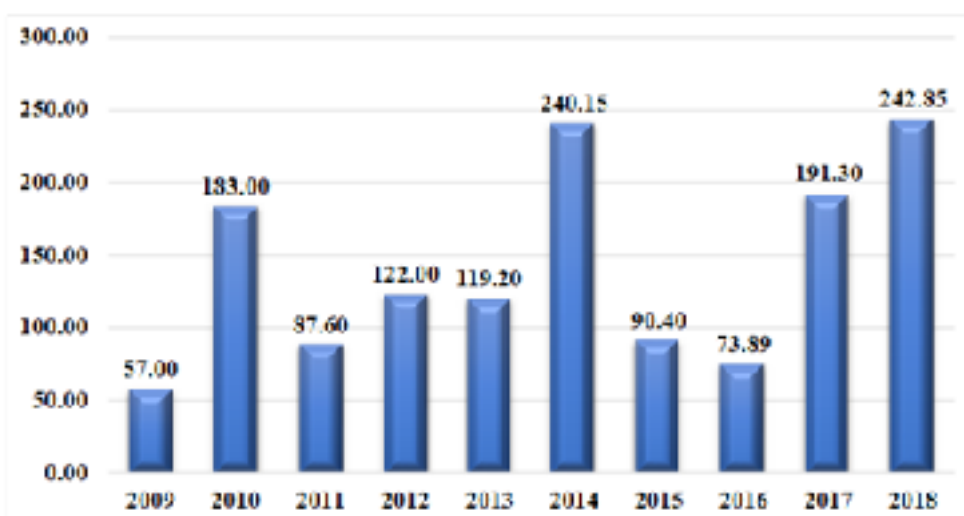

Figura 1. Dinamica asistenței Uniunii Europene contractate de către Republica Moldova în perioada anilor 2009-2018 (mil. euro).

Sursa. Elaborat de autor în baza datelor din Raportul Ministerului Finanțelor.

bugetar din partea Uniunii Europene nu mai sunt prevăzute, iar în loc asistența este planificată prin intermediul altor modalități și instrumente. Și anume prin împărtășirea expertizei și oferind sprijin tehnic (inclusiv prin asistență tehnică și Twinning cu statele-membre ale Uniunii Europene), sprijin concret (materiale și investiții pentru infrastructură), granturi și credite (inclusiv pentru societatea civilă și antreprenori). [6, p. 8]

euro, de la bugetul Uniunii Europene. [1, p. 1]

Banii de la Uniunea Europeană urmau să însoțească noul program al Fondului Monetar Internațional (FMI) pentru Republica Moldova, aprobat la 7 noiembrie 2016.

Plățile efectuate în cadrul programului AMF propuse depind strict de realizarea unor progrese importante în cadrul programului FMI și de punerea în aplicare a condițiilor de politică specifice, care sunt convenite între

Figura 2. Valoarea debursărilor Uniunii Europene pentru Republica Moldova la capitolul asistenței macrofinanciare și programelor de suport bugetar în perioada 2009-2017 (mil. euro).

Sursa. Elaborat de autor în baza datelor din Raportul Ministerului Finanțelor.

Astfel, constatăm că asistența externă prin programe de suport bugetar în perioada anilor 2009-2017 a fost debursată preponderent în următoarele domenii: agricultură și dezvoltare rurală (99,06 mil. euro), suport în sectorul sănătății (43,11 mil. euro), sectorul apă și canalizare (40,77 mil. euro), sectorul justiției (28,20 mil. euro), sectorul energetic (23,25 mil. euro) etc.

La 13 septembrie 2017, Parlamentul Uniunii Europene a adoptat decizia de a acorda o asistență macrofinanciară pentru Republica Moldova în valoare de 100 de milioane

Republica Moldova și Uniunea Europeană în cadrul Memorandumului de înțelegere. La debursarea tranșelor, Uniunea Europeană aplică principiul „totul sau nimic”. Prin urmare, orice condiționalitate nerealizată (fie și una nesemnificativă în raport cu impactul și valoarea acesteia) conduce la tergiversarea tranșei respective. La data de 15 noiembrie 2017, în cadrul ședinței Guvernului a fost aprobată Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la aprobarea semnării Acordului de împrumut dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană privind AMF

pentru Republica Moldova și a Memorandumului de înțelegere ca parte integrantă a acestui Acord. [3, p. 1]

La 23 noiembrie 2017, la Bruxelles, au fost semnate Acordurile de împrumut și grant, precum și Memorandumul de înțelegere cu privire la acordarea asistenței macrofinanciare.

În total sunt prevăzute 28 de condiții tehnice și o condiționalitate politică care stau la baza deciziei Comisiei Europene cu privire la transferul fondurilor. Debursarea fiecărei tranșe se poate face doar după îndeplinirea condițiilor celor 28 de condiționalități tehnice divizate în trei tranșe până la sfârșitul lunii septembrie 2018. Pentru debursarea acestor tranșe Republica Moldova urma să îndeplinească un șir de condiționalități, în următoarele domenii:

1. Sectorul financiar.
2. Sectorul public.
3. Combaterea corupției și spălării banilor.
4. Reformele în sectorul energetic.
5. Mediul de afaceri și implementarea Zonei de Comerț Liber Aprofundat și Cuprinzător.

Pentru obținerea primei tranșe de 30 de mln. de euro până la sfârșitul lunii martie 2018 urmau să fie îndeplinite 10 condiții. Cea de-a doua tranșă de 30 de mln. de euro planificată pentru luna iunie 2018 urma să fie oferită după îndeplinirea a 8 condiții, iar ultima tranșă de 40 de mln. de euro planificată pentru sfârșitul lunii septembrie 2018, putea fi oferită după îndeplinirea ultimelor 10 condiții. Începând cu luna ianuarie 2018, Ministerul Finanțelor, instituția care a fost desemnată responsabilă pentru coordonarea procesului de realizare a condițiilor, a informat regulat Comisia Europeană privind mersul implementării condițiilor necesare pentru obținerea celor trei tranșe. De menționat, că rapoartele de progres cu privire la realizarea condițiilor pentru obținerea AMF a Uniunii Europene nu au fost făcute publice. La mijlocul lunii iunie 2018, Guvernul a transmis

Comisei Europene solicitarea de debursare a primei tranșe de 30 de mln. de euro, raportând îndeplinirea integrală a primelor 10 condiții.

Totuși, la 5 iulie 2018, Parlamentul European a solicitat Comisiei Europene să suspende sprijinul bugetar și macrofinanciar pentru Republica Moldova. În consecință, Uniunea Europeană a suspendat debursarea primei tranșe a asistenței macrofinanciare. Uniunea Europeană a adoptat o poziție consolidată la nivelul instituțiilor Uniunii Europene și a decis suspendarea debursării tranșelor de asistență macrofinanciară până la anunțarea rezultatelor alegerilor parlamentare. Motivația în spatele acestei decizii a fost evaluarea negativă cu privire la condiționalitatea politică prevăzută de Memorandumul de înțelegere cu privire la asistența macrofinanciară a Uniunii Europene pentru Republica Moldova.

Programele de Cooperare Transfrontalieră și Transnațională sunt un instrument unic de cooperare și capitalizare eficientă a rezultatelor obținute în cadrul regiunilor prin abordări comune, sinergiei financiare și de politici. Începând cu anul 2007, Uniunea Europeană a lansat un șir de programe de cooperare transfrontalieră în cadrul noului Instrument European de Parteneriat și Vecinătate 2007-2013, continuând cu programele de cooperare transfrontalieră, finanțate din cadrul Instrumentului European de Vecinătate 2014-2020:

- *Programul de cooperare transfrontalieră România-Moldova 2014-2020* (81 mil. euro pentru beneficiarii de pe întregul teritoriu al Republicii Moldova și județele: Botoșani, Iași, Vaslui, Galați; cofinanțare minimă care trebuie asigurată: 10%). În cadrul programului vizat vor fi finanțate proiecte mari de infrastructură. Alocarea maximă pentru proiectele mari de infrastructură este de 30% din contribuția Uniunii Europene la Program;

- *Programul de cooperare transfrontalieră în cadrul Bazinului Mării Negre 2014-2020* (49

mil. euro din fondurile ENI +IPA, 8 state participante, cofinanțare minimă 10%);

- *Programul Transnațional Dunărean 2014-2020* (5 mil. euro pentru beneficiarii din Republica Moldova, 15 țări participante, cofinanțare minimă 15%).

Programele de Cooperare Transfrontalieră și Transnațională sunt un instrument unic de cooperare și capitalizare eficientă a rezultatelor obținute în cadrul regiunilor prin abordări comune, sinergiei financiare și de politici. Totodată, este important să menționăm unele constatări și provocări din experiența implementării programelor transfrontaliere anterioare și necesitatea perfecționării acestora în programele curente:

- restanțe la capitolul comunicare și coordonare între structurile de program și statele partenere. În contextul noilor responsabilități ale statelor-partenere, impuse de Comisia Europeană pentru noile programe, Republica Moldova a elaborat sistemul de management și control la nivel național. Astfel, avem încrederea și speranța că comunicarea și conlucrarea cu structurile programelor se va consolida, astfel asigurând o implementare eficientă la nivel național a acestor programe;

- sunt necesare reguli unice de procedură mai simple, mai transparente și ajustate realităților regiunii de implementare. Acest aspect se referă atât la etapa de evaluare, cât și la cea de implementare a proiectelor. Astfel, procesul îndelungat de evaluare (care poate dura și până la 1 an) diminuează din actualitatea proiectelor înaintate. Iar procedurile destul de complicate la etapa de implementare conduc la erori frecvente care sunt admise de către beneficiarii și partenerii proiectelor;

- probleme de sustenabilitate financiară: cofinanțarea/prefinanțarea proiectelor. Spre deosebire de alte state, în Republica Moldova nu există un fond național de cofinanțare. Astfel, în cazul proiectelor majore de investiții, care includ componenta de infrastructură, asigurarea cofinanțării este destul

de anevoioasă. Examinarea posibilității diminuării procentului de cofinanțare și asigurarea prefinanțării pentru instituțiile din Republica Moldova ar fi o soluție în acest sens;

- insuficiența resurselor umane calificate în managementul fondurilor Uniunii Europene implică o necesitate în oferirea mai multor instruiți din partea Programelor. Identificarea de fonduri pentru organizarea instruirilor, adițional la cele oferite deja, ar putea aduce un beneficiu în acest context;

- necesitatea mai multor programe care ar include componenta de infrastructură. În prezent, există doar Programul Operațional Comun RO-MD 2014-2020 care asigură această componentă.

Programele tematice eligibile pentru Moldova sunt prezentate în continuare, în baza datelor Cancelariei de Stat:

Programul COSME este programul Uniunii Europene pentru competitivitatea întreprinderilor și a întreprinderilor mici și mijlocii (IMM) care derulează în perioada 2014-2020 și care dispune de un buget planificat în valoare de 2,3 miliarde euro, cu un efect de pârgăhie capabil să ofere fonduri de până la 25 de miliarde de euro. La 29 septembrie 2014, Republica Moldova a devenit prima țară-membră a Parteneriatului Estic ce a aderat la COSME. Participarea la COSME oferă Moldovei acces la diferite proiecte, cum ar fi Rețeaua Europeană a Întreprinderilor (Enterprise Europe Network) și reprezintă un nou pas în procesul de cooperare economică dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană. Programul va oferi asistență Moldovei pentru a dezvolta și a spori competitivitatea sectorului IMM-urilor, astfel contribuind și la implementarea cu succes a Acordului de Asociere, cuprinzând și Zona de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător Moldova - Uniunea Europeană. În perioada 2014-2017 Republica Moldova a achitat efectiv pentru participare la program 104 094 euro, iar valoarea celor 2 proiecte câștigate (Business-INN-Moldova) constituie 611 616 euro (de 5,9 ori mai mult

raportând la contribuția achitată din bugetul de stat).

Programul Europa Creativă - cooperarea moldo-comunitară în domeniul culturii a fost marcată de aderarea Republicii Moldova la Programul „Europa creativă” (acordul între Republica Moldova și Uniunea Europeană a fost semnat la data de 18 martie 2015 și a intrat în vigoare pe 11 mai 2015). În perioada 2015-2017 Republica Moldova a achitat efectiv pentru participare la program 113 150 euro, iar valoarea unicului proiect câștigat (finanțarea Festivalului internațional de Film Documentar Cronograf) constituie 35 000 euro (30,9% raportând la contribuția achitată din bugetul de stat).

Programul Orizont 2020 - Republica Moldova este primul stat din cadrul Parteneriatului Estic, care a semnat la 1 iulie 2014 acordul privind participarea la Programul Cadru al Uniunii Europene pentru Cercetare și Inovare - Orizont 2020. Acest program deschide noi oportunități pentru mediul științific și de cercetare din Moldova, care ne aduce mai aproape de standardele Uniunii Europene în calea spre dezvoltare economică prin inovare. În perioada 2014-2017 Republica Moldova a achitat efectiv pentru participare la program 1 895 362,55 euro, iar valoarea celor 30 proiecte câștigate constituie 3 277 833 euro (173% raportând la contribuția achitată din bugetul de stat).

Programul Erasmus reunește șapte programe ale Uniunii Europene în domeniul educației, formării și tineretului, precum și susține, pentru prima dată, sportul. Fiind un program integrat, Erasmus+ oferă mai multe posibilități de cooperare intersectorială în aceste domenii. În cadrul primului apel pentru aplicații al noului Program Erasmus + (lansat în martie 2014), Republica Moldova, precum și Țările Parteneriatului Estic au fost eligibile să participe la o parte dintre acțiunile noului Program și anume: Programul Jean Monnet și cel de Masterate Comune. În perioada 2015-2017 Republica Moldova nu

a achitat contribuții de participare la acest Program. Totodată, bugetul pentru proiectele câștigate constituie 6 934 431 euro (buget comun cu universitățile partenere din Uniunea Europeană).

Programul „Sănătate pentru creștere economică” - în perioada 2016-2017 Republica Moldova a achitat efectiv pentru participare la program 23 622 euro. Până la ora actuală au fost câștigate 8 proiecte.

Importanța asistenței Uniunii Europene pentru dezvoltare este resimțită mai ales atunci când există rezultate tangibile pentru cetățeni. Conform datelor Delegației Uniunii Europene în Chișinău, în ultimii ani, Uniunea Europeană a susținut numeroase reforme la nivel național și a oferit Republicii Moldova o sumă substanțială de asistență financiară, care a adus cetățenilor Republicii Moldova următoarele rezultate [2] :

- sprijin financiar pentru 5 000 de întreprinderi, a sprijinit 56 000 de locuri de muncă în întreprinderile mici și mijlocii și a creat 1 735 noi locuri de muncă;

- aproape 225 de grădinițe, școli și centre comunitare din întreaga țară au beneficiat de un program al Uniunii Europene care le oferă o sursă de energie eficientă;

- au fost înființate 35 de noi întreprinderi în domeniul biomasei și au fost create peste 400 de noi locuri de muncă în comunități. Nu în ultimul rând, aceste evoluții au diversificat sursele de alimentare cu energie ale țării;

- noua infrastructură de alimentare cu apă potabilă din întreaga țară a fost construită cu sprijinul Uniunii Europene. Acum, mai mult de 15700 de persoane sunt asigurate cu apă potabilă sigură și suficientă;

- Uniunea Europeană contribuie, de asemenea, la construirea drumurilor în întreaga țară (circa 700 km de drumuri au fost reabilitate cu suportul Uniunii Europene), inclusiv în by-passul Ungheni finanțat de Uniunea Europeană;

- mai mult de 350 de cetățeni ai Republicii Moldova care trăiesc în diasporă și care do-

resc să revină, au primit stimulente financiare pentru a-și completa propriile investiții în Moldova;

- au fost înființate 10 incubatoare de afaceri în zonele Leova, Ștefan Vodă, Rezina, Sîngerei, Coșnita, Ciadîr-Lunga, Nisporeni, Cimișlia, Cahul și Călărași;

- măsurile de consolidare a încrederii au permis unui număr de 70 de persoane de pe ambele maluri ale Nistrului să înființeze întreprinderi și să creeze 350 de locuri de muncă;

- în anii 2015-2017 au fost finanțate 11 proiecte de consolidare a capacităților care implică universități;

- în anii 2015-2017, peste 900 de studenți și cadre didactice din Republica Moldova au beneficiat de mobilitatea Erasmus + pentru a studia și a preda în Uniunea Europeană; mai mult de 2300 de tineri și tinere din Moldova au luat parte la schimburile Erasmus+, dialogul în domeniul tineretului și activitățile de voluntariat;

- cofinanțarea construcției noului bloc chirurgical al Spitalului Clinic Republican din Chișinău, valoarea totală a proiectului fiind estimată la 30,4 milioane de euro;

- finanțarea proiectului SMURD, care este un proiect transfrontalier România - Republica Moldova - Ucraina;

- UE va investi, de asemenea, 40 de milioane de euro în infrastructură, cu interconectarea electrică dintre România și Moldova, care va face legătura între UE și Republica Moldova și va contribui la obținerea energiei electrice mai stabile și mai ieftine pentru cetățeni;

- restaurarea cetății Soroca, patrimoniul național majoritar moldovenesc, a fost finanțată de Uniunea Europeană. Castelul istoric Manuc Bey din Hîncești a fost restaurat, păstrând acest patrimoniu cultural și dezvoltând oportunități de dezvoltare economică prin turism;

- conform datelor Fondului de Investiții Sociale din Moldova, până la ora actuală au fost renovate și modernizate 845 de grădinițe

din Republica Moldova din grantul oferit de Guvernul României, fiind valorificate în acest sens cca 29 mil. euro.

În scopul sporirii transparenței utilizării asistenței externe, responsabilității în gestionarea și valorificarea resurselor financiare de care beneficiază Republica Moldova, precum și asigurării unei mai bune informări a societății vizavi de modul în care sunt cheltuite, în ianuarie 2014, cu suportul Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare, a fost lansată Platforma pentru Gestionarea Asistenței Externe – AMP, accesibilă online pe portalul www.amp.gov.md. În anul 2018 a fost aprobat Regulamentul cu privire la Modulul Platformei pentru gestionarea asistenței externe „Date privind asistența financiară disponibilă pentru lansarea și dezvoltarea afacerilor” (Anexa 2 la Hotărârea Guvernului nr. 377 din 25 aprilie 2018). Cu regret, este de constatat că platforma respectivă nu oferă informații actualizate și fiabile privind proiectele implementate; din cauza lipsei controlului calității datelor nu oferă o bază adecvată pentru o activitate analitică serioasă și din cauza calității slabe a datelor, nu este utilă și pentru vizibilitate.

Nu există un sistem fiabil care să permită diferitelor părți interesate (guvern, parlament, coordonator de ajutor, comunitatea donatorilor, societatea civilă) să aibă o privire de ansamblu asupra a ceea ce se întâmplă cu ajutorul asistenței externe, a nivelului de implicare a comunității donatorilor, donator și sector, care sunt rezultatele așteptate, rezultatele și impactul la nivelul politicilor selectate și/sau în societate.

Există unele procese distincte de raportare, cum ar fi punerea în aplicare a agendei de asociere, execuția anuală a bugetului, raportul de coordonare a ajutoarelor, dar nu oferă informații complete cu privire la rezultatele intervenției financiare (naționale și externe) asupra evoluțiilor țării și îndeplinirea obligațiilor internaționale.

Sistemul de monitorizare și raportare nu

este dezvoltat în măsura în care ar permite diferiților utilizatori (beneficiari, ministere relevante, coordonator de ajutor, guvern) să formuleze decizii informative, să aibă o imagine generală asupra performanței și impactului asupra politicii sau zonei selectate sau asupra perspectivelor provocărilor care trebuie încă rezolvate.

În ceea ce privește eficacitatea asistenței externe a Uniunii Europene pentru Republica Moldova, în Strategia europeană comună de cooperare pentru dezvoltare se menționează că „o asistență externă substanțială este oferită de către partenerii europeni, însă aceasta trebuie să fie utilizată mai eficace de către Moldova în sprijinirea implementării strategiilor naționale. Pentru a beneficia din plin de avantajele asistenței existente, trebuie consolidate sistemele de planificare, coordonare, monitorizare și implementare a proiectelor în Moldova.” [6, p. 9]

Asistența externă reprezintă în Republi-

ca Moldova principalul motor al dezvoltării economice, sociale și, într-o oarecare măsură, politice. Totuși atât la nivel guvernamental, cât și la nivelul societății civile nu este pus în discuție suficient subiectul eficienței, relevanței și impactului asistenței externe. Sunt mai multe motive care ne fac să credem că există un interes scăzut pentru acest subiect. În primul rând, este vorba despre insuficiența datelor statistice. Guvernul Republicii Moldova nu deține o bază de date actualizată care ar conține toată informația referitoare la asistența externă. Informația este foarte dispersată și uneori greu accesibilă, deși este o informație de interes public, iar accesul la ea ar trebui să fie nestingherit. Un al doilea element îl constituie lipsa unei conștiințe civice, populația nu manifestă interes față de utilizarea banilor publici, considerând că nu reprezintă un subiect ce o vizează în mod direct. Astfel, lipsa cererii este urmată de lipsa ofertei.

BIBLIOGRAFIE

1. Decizia (Uniunii Europene) 2017/1565 a Parlamentului European și a Consiliului din 13 septembrie 2017 privind acordarea unei asistențe macrofinanciare Republicii Moldova (Jurnalul Oficial al Uniunii Europene L 242/14 din 20.9.2017).
2. Delegația Uniunii Europene în Chișinău. În: https://eeas.europa.eu/delegations/moldova_ro (accesat pe 20.01.2019).
3. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 981 din 15.11.2017 cu privire la aprobarea semnării Acordului de împrumut dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană privind AMF pentru Republica Moldova și a Memorandumului de înțelegere ca parte integrantă a acestui Acord. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 399-410/1091 din 17.11.2017.
4. O prezentare generală a politicii de dezvoltare În: http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/ro/FTU_5.3.1.pdf (accesat pe 20.01.2019).
5. Raportul Cancelariei de Stat cu privire la asistența oficială pentru dezvoltare, acordată Republicii Moldova în 2016, 2017, p. 68.
6. Strategia Europeană Comună de Cooperare pentru Dezvoltare (Document de Programare Comună) pentru Republica Moldova, februarie 2018.

Prezentat: 4 februarie 2019.

E-mail: 11iarna@mail.ru